

A mezsgyék tájban betöltött szerepe és védelmük időszerűsége

Csathó András István

5830 Battonya, Somogyi B. u. 42/A.
csatho@mezsgyevedelem.hu

„Tudom, hogy nem könnyű feladat a kisebb emlékek védelmének gyakorlati megvalósítása, de ha megvan a kellő társadalmi bázis, akkor a termelés számára kis kiterjedésük miatt teljesen jelentéktelen foltok gondos és maradandó megóvása biztosítható. Át kell törni az emberi közömbösséget és a hivatali tehetetlenséget.”

Dr. Zólyomi Bálint (1969)

Bevezetés

A Kárpát-medence termékeny mezőségi talajjal (csernozjom, feketeföld) borított alföldi területein több mint nyolcezer év óta jelen van a földművelés. Az egykor végelethetetlen löszpuszták a szántóföldek terjeszkedése miatt szinte teljesen megszűntek, ma már leginkább csak mezsgyék, meredek oldalakra szorult kis, gyakran csupán néhány négyzetméteres állományok utalnak a hajdani gazdagságukra. A sztyeppré-maradványokat őrző mezsgyék természetvédelmi jelentősége egyre inkább közismertté válik, azonban védelmük egyelőre csak kevés előrelépést mutat.

Anyag és módszer

A mezsgyék átlagosan kb. 2-15 (legfeljebb 25-50) méter széles, legtöbbször út, közüzemi határ, csatorna, vasút, ér stb. mellett húzódó gyepek. Eredetük alapján két fő mezsgyétípus különíthető el, amelyek között a természetvédelmi értékességük terén általában lényegi különbség tapasztalható. Az *elsődleges mezsgyék* az eredeti vegetációból őriztek meg egy keskeny szeletet, ezzel szemben a *másodlagos mezsgyék* már szántásból kerültek felhagyásra. Az elsődleges gyepekön még akár erősebb degradáció ellenére is értékesebb flórát találunk, mint az utóbbiakon.

A mezsgyék szembetűnő flóraőrző szerepét számszerűsített adatokkal is alá kívántuk támasztani. A vizsgálatot a Tiszántúl délkeleti részén található Csanádi-háton végeztük. A jó minőségű termőföld miatt itt is – csakúgy, mint a többi löszháton – a szántóföldek és a lakott területek szinte kizárólagosan uralják a tájat. A kistáj területét 33 közép-európai flóratérképezési kvadrát fedi le.

A Csanádi-hátot több mint tíz év óta tervszerű florisztikai felmérést végzünk. A védett növényfajok adatait a lelőhelyek mezsgyékhez való viszonya alapján összesítettem. (A poszter az összefoglaló leadása után védetté nyilvánított fajok – *Carduus hamulosus*, *Silene bupleuroides* – adatait is tartalmazza.)

Eredmények

Tíz év alatt a löszháton flórakvadrátonként (kb. 6,5x5,5 km) átlagosan 5,5 védelem alatt álló növényfaj előfordulása vált ismertté, amelyek közül 1,0 (18,6%) csak összefüggő természeti területről (gyep, erdő stb.) vagy szántóföldről (iszapnövények), 0,4 (6,6%) összefüggő területről és mezsgyéről egyaránt, **4,2 védett faj (74,9% !)** pedig **csak mezsgyéről került elő**. A leginkább belvizes szántóföldeken megjelenő iszapnövények adatai nélkül ezek a számok a következőképpen módosulnak: 0,5 (10,2%); 0,4 (7,2%); 4,2 (82,5% !). A Csanádi-hátot a védett növényfajok közül az

Adonis vernalis,
Ajuga laxmannii,
Anchusa barrelieri,
Clematis integrifolia,
Inula germanica,
Oxytropis pilosa,
Prunus tenella,
Silene bupleuroides és a
Vinca herbacea

mind a lelőhelyek számát, mind az egyedszámokat tekintve **90–100%-ban mezsgyéken él**.

Megvitatás

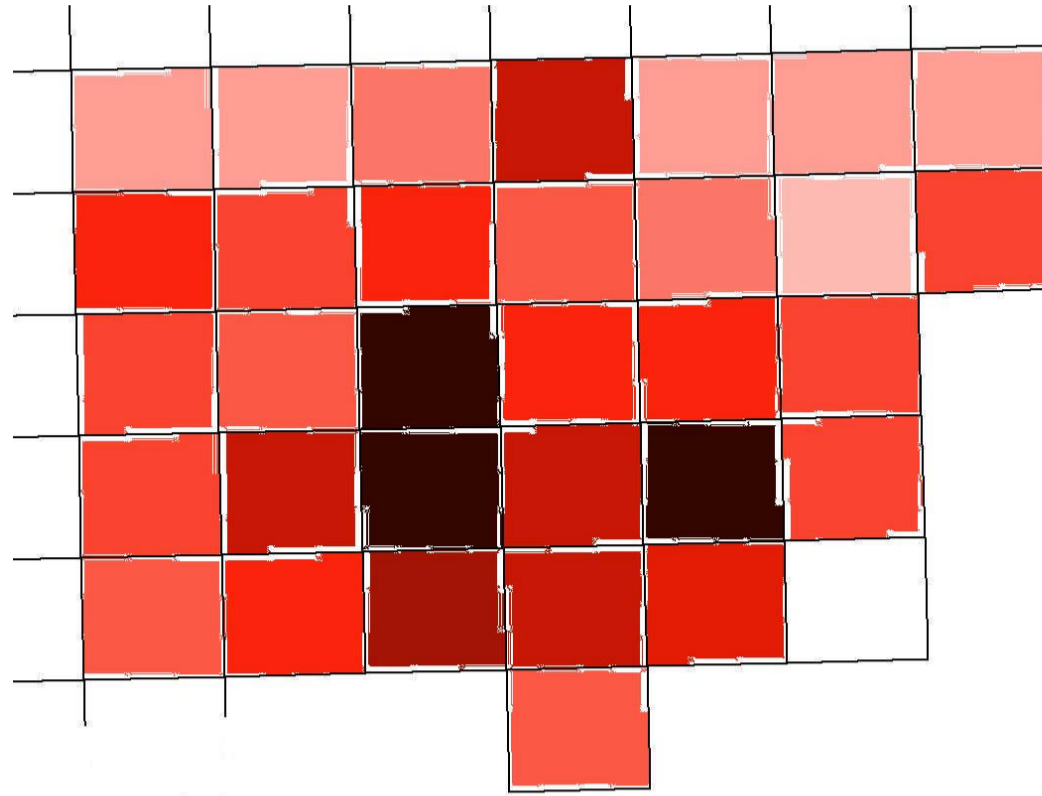
A mezsgyék természetvédelmi jelentősége más löszvidékeken is feltehetően hasonló mértékű, így a Maros–Körös köze más részein (vö. Molnár Zs. 1992, Jakab – Tóth 2003, Tóth 2003, Jakab 2005), a Nagykunságban, a Bánságsarokban, Felső-Bácskában, a Hevesi-síkon (Schmotzer 2004) stb., továbbá a határon túli területeken Bácskában (Szabados és mtsai. 2007), Bánságban és a Partiumban.

Sajnos napjainkban sem ritka, hogy a szántás elhanyagolható mértékű kiterjesztésével véglegesen pusztítanak el ősi, elsődleges gyepparasztrészeket. A másik legjelentősebb veszélyeztető tényező a cserjésedés (elsősorban kőkenyészés), illetve a különböző tájidegen fajok (különösen akác, bálványfa, amerikai kőrös, ördögcérna) terjedése. A mezsgyék védelme **rendkívül időszerű természetvédelmi kérdés**, mert a gyepek talán legsúlyosabb fogyatkozását – elsősorban a kaszálás felhagyásával bekövetkező cserjésedés miatt – éppen napjainkban éljük.

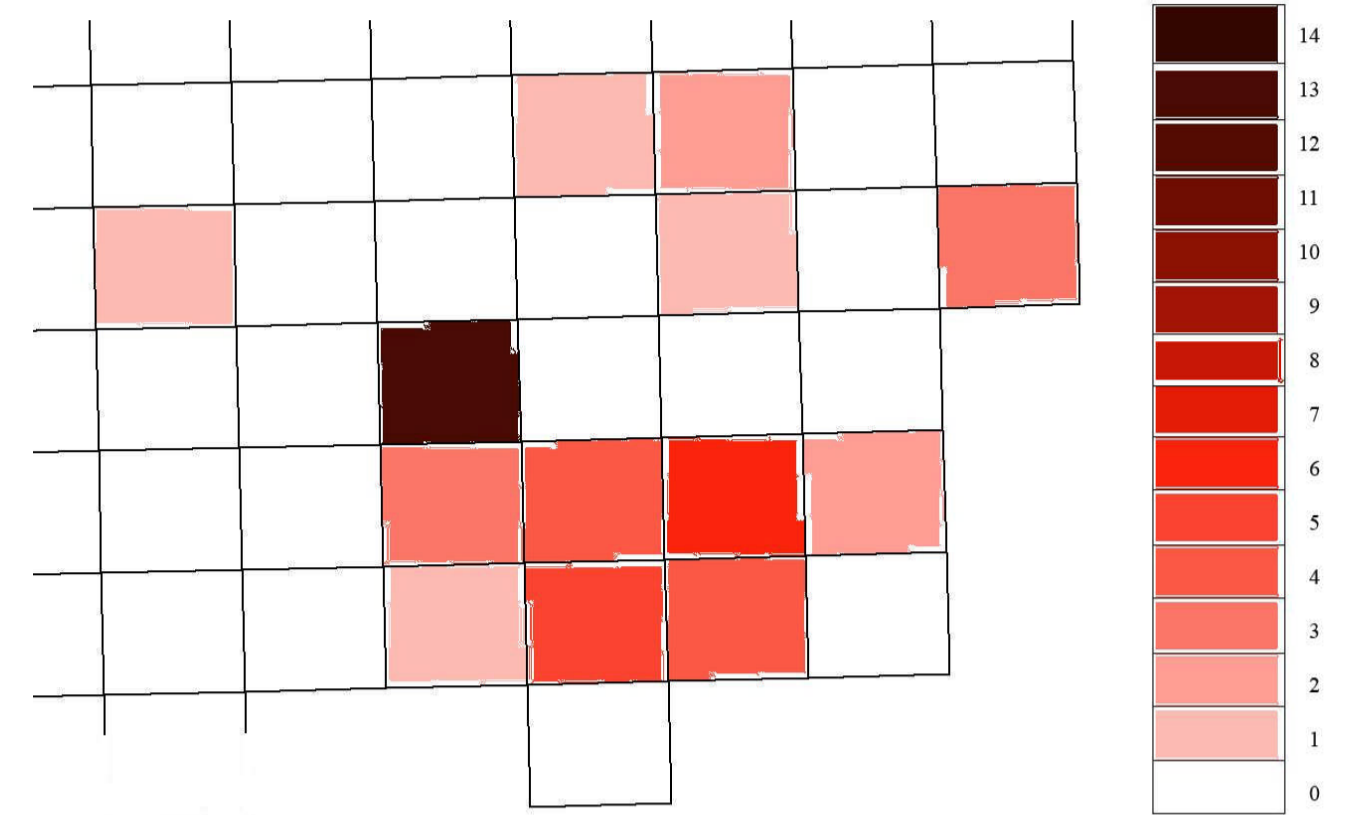
A veszélyeztetett elsődleges mezsgyék megőrzése a pannon biogeográfiai régióban **új természetvédelmi stratégiát** követel. A kistáj természetvédelmi szempontból fontos mezsgyéinek túlnyomó többsége semmilyen védelem alatt nem áll! A területi védelmük esetében fontos a helyi (önkormányzati) szint, azonban indokolt lenne legalább néhány tíz kiemelten értékes mezsgye **országos jelentőségű védelem** alá helyezése is. A **Natura 2000** hálózatban a mezsgyék számukhoz és jelentőségükhöz képest rendkívül alulreprezentáltak, ezen a helyzeten az – egyébként is kis kiterjedésű – kiemelkedő értékű gyepek kijelölésével feltétlen orvosolni kell. Szintén sürgető feladatot jelent több fajgazdag mezsgye mellett parlagsávok felhagyása a gyepparasztrészek védelme és a vegetáció visszatelepülésének vizsgálata céljából.

A mezsgyék védelmével kapcsolatos információk hamarosan elérhetők lesznek a www.mezsgyevedelem.hu honlapon is.

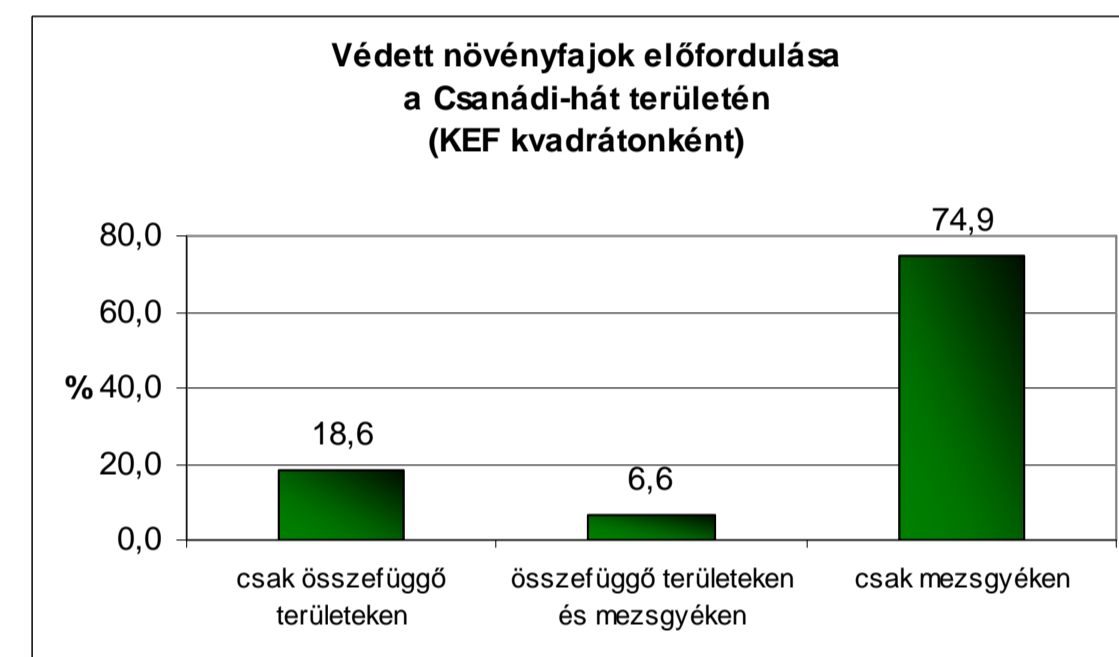
Mezsgyékkel

Mezsgyék nélkül

Az egyes csanádi-háti flórakvadrátokban ismert védett növényfajok száma összesen, és a mezsgyékre vonatkozó adatok nélkül.

A közelmúltban védetté vált gőr habszegfű (termes habszegfű) (*Silene bupleuroides*) a Tiszántúlon csak mezsgyékről ismert.

A fokozottan védett, Natura 2000-es atracélcincér (*Pilemia tigrina*) hazai populációinak többsége védelem alatt nem álló mezsgyéken él.

Összefoglalás

A sztyeppré-maradványokat őrző mezsgyék természetvédelmi jelentősége egyre inkább közismertté válik, azonban védelmük egyelőre csak kevés előrelépést mutat.

A mezsgyék szembetűnő flóraőrző szerepét számszerűsített adatokkal is alá kívántuk támasztani. A vizsgálatot a Tiszántúl délkeleti részén található Csanádi-hátot végeztük. Tíz év alatt a löszháton közép-európai flóratérképezési kvadrátonként (kb. 6,5x5,5 km) átlagosan 5,5 védelem alatt álló növényfaj előfordulása vált ismertté, amelyek közül 1,0 (18,6%) csak összefüggő természeti területről (gyep, erdő stb.) vagy szántóföldről (iszapnövények), 0,4 (6,6%) összefüggő területről és mezsgyéről egyaránt, **4,2 védett faj (74,9% !)** pedig **csak mezsgyéről került elő**. A Csanádi-hátot a védett növényfajok jelentős része mind a lelőhelyek számát, mind az egyedszámokat tekintve 90–100%-ban mezsgyéken él. E gyepek jelentősége feltehetően más alföldi löszvidékeken is hasonló mértékű. A veszélyeztetett elsődleges mezsgyék megőrzése a pannon biogeográfiai régióban **új természetvédelmi stratégiát** követel. A területi védelmük esetében indokolt a Natura 2000 hálózat igen kis területű bővítést jelentő kiegészítése és legalább néhány tíz kiemelten értékes mezsgye országos jelentőségű védelem alá helyezése is. Szintén sürgető feladatot jelent több fajgazdag mezsgye mellett parlagsávok felhagyása a gyepparasztrészek védelme és a vegetáció visszatelepülésének vizsgálata céljából.

Köszönetnyilvánítás

Ezúton is szeretném kifejezni köszönetemet a munka segítéséért Csathó András Jánosnak, Molnár Zsoltnak, továbbá Bartha Sándornak, Horváth Andrásnak és Sallainé Kapocsi Juditnak.

Irodalom

- Csathó A. I. (2005): A mezsgyék természetvédelmi jelentősége a Kárpát-medence löszvidékein, a Csanádi-hát példáján keresztül. In: *IV. Kárpát-medencei Biológiai Szimpozium*. – 2005. október 17-19. – Előadaskötet. – Fővárosi Állat- és Növénykert, Budapest. pp.: 251–254.
- Csathó A. I. (2008): *Mezsgyék kutatása a Körös–Maros Nemzeti Park Igazgatóság működési területén*. – Kutatási jelentés, Körös–Maros Nemzeti Park Igazgatóság, Szarvas. 132 pp.
- Csathó A. J. (2005): *A Battonya-tompapusztai löszpusztarét élővilága*. – Magánkiadás, Battonya. 128 pp.
- Jakab G. (2005): Adatok a Dél-Tiszántúli flórájának ismeretéhez II. – *Flora Pannonica* 3: 91–119.
- Jakab G. – Tóth T. (2003): Adatok a Dél-Tiszántúli flórájának ismeretéhez. – *Kitaibelia* 8 (1): 89–98.
- Molnár Zs. (1992): A Pitvarosi-puszták növénytakarója, különös tekintettel a löszpusztagyepre. – *Bot. Közlem.* 79: 19–27.
- Schmotzer A. (2004): *A Hevesi-sík flórakutatásának eredményei*. In: *Aktuális Flóra- és Vegetációkutatás a Kárpát-medencében VI. – összefoglaló kötet* – p.: 20.
- Szabados, K. – Stojšić, V. – Perić, R. – Bózsza, P. (2007): Ugrozteni stepski fragmenti u Bačkoj (Vojvodina). – I Kongres biologa Srbije sa međunarodnim učešćem (KOBIS), Palić 24–26. oktobar 2007. (poszter).
- Thaisz L. (1905): *Csanád megye flórájának katalógusa*. – Kézirat, Természettudományi Múzeum Növénytár, Tudománytörténeti Gyűjtemény.
- Tóth T. (2003): Újabb adatok a Dél-Tiszántúli flórájának ismeretéhez. – *A Pusztá* 2003 (20): 135–169.
- Zólyomi B. (1969): Földvárak, sáncok, határmezsgyék és a természetvédelem. – *Természet Világa (Természettudományi Közönlöny)* 100: 550–553.

A macskahere (*Phlomis tuberosa*) az ősi mezsgyék jellegzetes növénye.

A vetővirág (*Sternbergia colchiciflora*) a gyepparasztrészek ritka díszje.